

$$M_{\phi} = V_{\phi} \times Z, \text{ де (1)}$$

V_{ϕ} - фактичне виробництво меду (табл. 2);

Z – ринкова ціна на мед за кг.

Вартісна оцінка щорічного виробництва меду в середньому за 2003-2007 роки, таким чином становитиме 13 млн. грн.

Висновки. Природні умови Чернівецької області сприятливі для розвитку бджільництва, про що свідчить поширення на значних площах в межах області чисельних медоносних рослин. Бджільництво є вагомим галуззю господарського комплексу краю не лише за результатами економічної оцінки його продукції, але й за безпосереднім впливом на зростання урожайності основних сільськогосподарських культур.

Література

1. *Возняк П.А.* Природно-кліматичні умови і збір меду//Український пасічник, 1992. - №2.- С.9-10.
2. *Природа Чернівецької області / За ред. проф. К.І. Геренчука.* – Львів: Вища школа, 1978. -158 с.
3. *Рудницький М.* Проблеми бджільництва на Україні//Український пасічник, 1992. - №2.- С.3-4.
4. *Швиденко А.Й., Данилова О.М.* Недеревні ресурси лісу. – Чернівці: Рута, 2002. – 130 с.

Summary:

Maryna Yachnik. GEOGRAPHICAL PROBLEMS OF DEVELOP BEE-KEEPING IN CHERNIVTSI REGION.

The natural resources of Chernivtsi region are favourable for bee-keeping. This fact indicated that there is a lot of honey (sweets) plants cover this region's areas.

Надійшла 05.05.2009р.

УДК 338:91.312.90

Марія СМАКУЛА

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЗА УМОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ СТАЛОСТІ

Сільські території відіграють важливу роль у структурі середовища життєдіяльності населення, так і господарського сектору економіки. Особливе їх значення і роль у агропромислових за спеціалізацією адміністративно-територіальних одиниць Поділля. В нинішніх умовах скорочення чисельності сільського населення і його старіння на порядку денному постає проблема багатофункціонального розвитку сільських територій, у якому роль сільського мешканця є особливою з еколого-соціально-економічних сторін.

Питання дослідження і регулювання розвитку сільських територій висвітлені у наступних наукових публікаціях: І. Прокопа – методологічні аспекти розвитку сільських територій в умовах аграрних трансформацій 90-х років ХХ століття, а також методичні засади визначення депресивних сільських територій [7]. Ю. Губені – теоретичні і прикладні аспекти розвитку сільських територій за умов довготривалої аграрної кризи. [3], сутність і принципи сталого розвитку сільських територій А. Лісовий [6], методичні підходи до оцінювання сільських територій України [5], концептуальні проблеми переходу сільських територій до зрівноваженого висновку – О.М.Віленчук [2].

Проблеми розвитку сільських територій, спричинена багатьма чинниками, є гальмом сталого розвитку України, оскільки природні передумови розвитку сільського господарства в Україні є одними із найважливіших у Європі. Україна володіє масивами найродючіших ґрунтів у Європі, має сприятливі природно-кліматичні і геоморфологічні умови ведення сільського господарства, найвищу частку орних земель у Європі (15% усіх орних земель Європи). Це обумовлює ефективне використання агро ресурсного потенціалу. У більшості областей України частка земельних ресурсів у компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу складає понад 70-80%.

У 1966 році на сесії ФАО у Римі ідеї сталого розвитку були пристосовані до проблем сільського господарства і розвитку сільських територій. Сільська економіка представлена різними галузями, але загалом розвиток сільських територій залежить від сільського господарства як найбільшої сфери економіки, що має забезпечувати збереження природи і догляд за агрокультурними ландшафтами. Сталий розвиток сільського господарства розуміється як постійне та достатнє постачання населення продовольством на основі передових екологічно орієнтованих технологій, скорочення безробіття, підвищення рівня доходів з метою боротьби з бідністю.

Серед учених, що постійно й успішно досліджують сталий розвиток сільського господарства, виділяється О.В. Шубравська. Вона узагальнила різні підходи до вивчення цієї категорії і дала наступне визначення: "Сталий економічний розвиток сільського господарства визначається його здатністю забезпечити власне зростання в умовах дотримання оптимальних пропорцій свого внутрішнього розвитку і збалансованості з розвитком економічної, екологічної та соціальної систем'.

Щоб перейти від категорії "сталий розвиток сільського господарства" до сталого розвитку сільських територій, використаємо досвід Росії, де ця проблема досліджена значно глибше. Так А. Брячіхін пов'язує його з відновленням на сільських територіях нормальних соціальних, економічних і політичних умов. Для цього, на його думку, необхідно, щоб територіальні органи влади повніше й ефективніше виявляли місцеві можливості, реалізовували потреби, інтереси та очікування жителів, захищали їх від негативних дій. В. Лексін і А. Шевцов вважають що найважливіша ознака сталого розвитку сільських територій *полягає* в тривалому збереженні умов для *відтворення* потенціалу *цих* територій в режимі збалансованості та соціальної орієнтації. Під сталим розвитком сільської території Р. Абдулатіпов розуміє такий стан, коли населення має нагоду реально поліпшувати своє життєзабезпечення, відчувати гарантії стабільності, мати впевненість у своєму майбутньому і майбутньому своїх дітей. Р.І. Шніпер вважає, що основними характеристиками сталого розвитку сільської території є надійність її економічної підсистеми, тобто адаптивність та еластичність відтворення до різного роду змін»

Таким чином, у визначеннях фахівців є натяки на такі якісні характеристики сталого територіального розвитку, як здатність протистояти згубним діям, адаптуватися до змін, одночасно розв'язувати проблеми не тільки стабілізації, але й розвитку, здатність до постійного оновлення й удосконалення, наявність у населення можливостей реально поліпшувати своє життєзабезпечення.

Спираючись на приведені вище погляди фахівців, можна зробити висновок, що поняття сталого розвитку сільських територій базується на здатності території не стільки повертатися в початковий стан після збурювальних управлінських дій, скільки в набутті якості переходити в новий якісний стан, пов'язаний передусім із неухильним і стабільним поліпшенням якості життя громадян, що проживають на цій території.

Виходячи з сучасних трактувань, сталий розвиток сільських територій можна охарактеризувати як рівномірне нарощування позитивних соціальних показників (миттєвого рівня населення, освіти, здоров'я і т.д.) у повній відповідності з економічним та екологічним розвитком сільської місцевості.

На нашу думку, не можна розглядати розвиток сільських територій відірвано від проблем територіальних громад. Ці громади мають бути активними учасниками такого розвитку, його генераторами та реципієнтами. Водночас треба враховувати господарські та економічні вимоги, світові та європейські тенденції, чимало з яких мають об'єктивний і глобальний характер.

У Європі можна чітко відстежити два окремих підходи до розвитку сільських територій: розвиток "*знизу*", через ініціативу місцевих громад та розвиток "*згори*", за спеціально визначеними програмами, фінансуванням та бюрократичною організацією.

Розвиток "знизу" є найскладнішим для вивчення та систематизації, оскільки досить часто він пов'язаний із сукупністю дій неформальних лідерських груп та оформленої золі територіальних громад. Ряд таких успішних прикладів є і в Україні, зокрема, - проекти Інституту Схід-Захід, реалізовані в Закарпатті та у Полтавській області, а також успішний розвиток Інститутом аналізу державної і регіональної політики (м. Луцьк) місцевих ініціатив у Волинській області. Розвиток "згори" значно краще піддається вивченню та узагальненню, оскільки базується на певній системній базі, має інституційне оформлення. Із зарубіжного досвіду відомо, що модель РСТ "знизу" майже класично апробована в Австрії, зокрема в її альпійській частині, тоді як модель "згори" – у ФРН, на теренах Баварії.

Перший етап реформування аграрного сектора (1991-1999 рр.), який відбувався в умовах кризи усієї економіки, супроводжувався негативними явищами у сферах зайнятості, добробуту та життєзабезпечення сільського населення. Після 2000 р. почали з'являтися ознаки окремих позитивних змін, проте вони не стали настільки вагомими, щоб зумовити поліпшення ситуації на селі. Водночас диференціація сільських територій і поселень за рівнем соціально-економічного розвитку не тільки збереглася, але й подекуди посилилася.

Сьогодні найгострішою проблемою села залишаються **обмежені можливості трудової діяльності**, яка б забезпечувала гідний заробіток. У 1991-2000 рр. приблизно 3,3 млн. сільських жителів (або понад 43% зайнятих на підприємствах, в установах і організаціях різних галузей економіки) втратили роботу. Основна їх маса зайнялася виробництвом сільськогосподарської продукції у своїх "підсобних" господарствах. Зазначені тенденції збереглися також у 2001-2004 рр. У 2005 р. ситуація дещо поліпшилася: рівень зайнятості сільського населення віком 15-70 років становив 60,5% (у 2004 р. – 56,1%), а рівень безробіття – 5,7% (відповідно, 8,4%). Тим часом у 2001-2005 рр. посилилася трудова міграція сільських жителів: при скороченні загальної чисельності зайнятих на підприємствах, в установах і організаціях на 13,2% кількість тих, хто працює за місцем проживання, зменшилася на 30,2%, а тих, хто працює поза межами свого населеного пункту, - збільшилася на 36,3%

Зайнятість сільських жителів поза межами своїх сіл - явище не нове: у докризовий період вона перевищувала 2 млн. осіб і була в 1,4 раза більшою, ніж у 2005 р. Цю категорію зайнятих складали, в основному, "маятникові" мігранти, тобто особи, що жили у своїх сім'ях і щодня їздили на роботу до інших поселень. Сьогодні ж це переважно ті, хто виїжджає на заробітки на тривалий час. Їх відсутність породжує складні морально-психологічні проблеми у сім'ях і сільському соціумі взагалі, а також призводить до руйнування багатьох засад сільського розвитку.

Слід зазначити, що сільські жителі, зайняті на підприємствах, в установах і організаціях поза межами своїх поселень, як і зайняті лише в особистих селянських господарствах (разом їх можна назвати зайнятими поза межами "формального" сектора сільської економіки), практично не беруть участі у формуванні місцевих бюджетів за місцем проживання. Їх частка у загальній чисельності зайнятих збільшилася з 28,2% у 1991 р. до 64,7% у 2005 р.

Регіональні особливості зайнятості сільського населення пов'язані, з одного боку, із загальним рівнем розвитку виробничої та соціальної сфер на сільських територіях, з економічною активністю їх жителів, а з іншого - із співвідношеннями між зайнятими на підприємствах, в установах і організаціях, а також в особистих господарствах; за місцем проживання і поза межами своїх сіл. Рівень зайнятості коливається по регіонах від 51,4% (Івано-Франківська область) до 70,8% (Луганська), а рівень безробіття - від 2,8% (АР Крим) до 10,2% (Рівненська область). Кількість зайнятих поза межами своїх населених пунктів у Кіровоградській області становить усього 17,6% чисельності тих, хто працює на підприємствах, в установах і організаціях, а у Львівській-71,8%. Що ж до частки сільських жителів, зайнятих поза межами формального сектора сільської економіки у своїх селах, то вона коливається від 53,3% у Чернігівській області до 83,5% у Львівській.

Втрата значною частиною сільського населення стабільного місця роботи й заробітку спричинила *стрімке погіршення у 90-ті сімейного добробуту*. Після 2000 р. він почав підвищуватись, але залишається істотно нижчим ніж у докризовий період. У 1990 р. пересічна сільська сім'я використовувала на харчування 32,8%, а у 2005 р. – 64,5% сукупних витрат. У 2005 р. понад 65% сільських жителів мали середньодушові сукупні витрати, нижчі від прожиткового мінімуму.

Тому ми вважаємо, що для подальшого розвитку сільських територій полягає у впровадженні у село нових функцій не пов'язаних із сільським господарством. Головною метою багатофункціонального розвитку сільських територій є незмінне поліпшення умов життя, праці й відпочинку селянських родин, надання несільськогосподарських послуг (сільський чи екологічний туризм). Рушійною силою такого розвитку може бути модернізація або побудова нової суспільно-економічної інфраструктури на селі, яка сприятиме розвитку несільськогосподарської діяльності на сільських територіях за одночасного розширення зайнятості місцевого населення. Акцентування традиційним селом нових, неаграрних функцій сприятиме зниженню безробіття, а також розвитку підприємництва, яке є умовою будь-якого виробничо-економічного зростання⁵.

Практика свідчить, що багатофункціональний розвиток сільських територій у розвинутих країнах був результатом дії багатьох інституцій, особливо якщо цей процес стосувався слаборозвинутих регіонів, тобто регіонів з високим рівнем безробіття, незадовільною інфраструктурою і депопуляційними проблемами. Створенням нових робочих місць, нових джерел доходів сільського населення, розвитком підприємництва (тобто господарською активізацією сільських територій) займаються спеціалізовані урядові агентства за підтримки бюджетного фінансування; свої пропозиції також висловлюють громадські установи, приватні організації, які співпрацюють з місцевими адміністраціями.

В Україні та в країнах європейського співтовариства можна виокремити сільські райони, які розвиваються динамічно і швидко, де населення, яке проживає в них, одержує доходи вищі, ніж у середньому по країні. Однак частка таких територій у державному масштабі є незначною. Більшість сільських територій становлять *райони господарської стагнації, або так званого безперспективного розвитку*, які розглядалися владою як непотрібні через їх територіальне розміщення, тоді як економічний розвиток міст відбувався швидкими темпами. Політика країн ЄС спрямована на збереження територіальних одиниць, сприяє їх розвитку, залучаючи різноманітні структурні фонди, програми, про що свідчать високі життєві стандарти сільського населення та його побутові умови.

У вересні 2005 р. було ухвалено Закон України № 2850-IV "Про стимулювання розвитку регіонів". Його ухвалення залишилося практично непоміченим, очевидно, тому, що країна в той момент була охоплена політичною кризою. Проте це перший законодавчий акт, який передбачає системний підхід до розв'язання регіональних проблем.

Механізм, закладений у законі, начебто досить простий і зрозумілий. Кабінет Міністрів України розробляє державну стратегію регіонального розвитку, місцева влада - регіональні стратегії розвитку. Узгодження діяльності центральних і місцевих органів влади у сфері стимулювання розвитку регіонів і реалізації стратегій здійснюється на основі угод, що укладаються між урядом і місцевими радами. Проте аналіз закону виявляє і його недоліки. Основним джерелом стимулювання розвитку регіонів залишаються кошти державного і (частково) місцевих бюджетів, але при цьому не визначено гарантований процент коштів, що виділяються на такі цілі. Крім того, існують певні проблеми з надходженням коштів з держбюджету, які можуть звести нанівець питання фінансування (наприклад, пізні надходження коштів, що ускладнює, а часом і унеможлиблює їх освоєння). Основними виконавцями стратегій залишаються органи влади, тоді як у європейських країнах діє розвинута інституція агентств регіонального розвитку.

Багатофункціональний характер сільських територій є концепцією формування

стратегії розвитку села, зокрема підтримки несільськогосподарської діяльності його мешканців. Основу багатофункціонального розвитку становить, перш за все, місцеве підприємництво, яке спрямоване на різні форми залучення капіталу, з одного боку, розширення аграрної діяльності та розвиток інших чи нових сільськогосподарських напрямів виробництва, а з іншого - становлення бізнесу, не пов'язаного з аграрним сектором місцевої економіки. Підприємництво в аграрній сфері характеризується розвитком виробництва основних продуктів сільського господарства, нетрадиційної (альтернативної) продукції рільництва, її переробки, виробничим обслуговуванням сільського господарства. Несільськогосподарська сфера включає розвиток комунальних послуг, торгівлю, промислове виробництво на місцевій сировині, а також обслуговування соціально-культурної та туристичної інфраструктури. Отже, багатофункціональний розвиток полягає у диференціації сільської економіки, вмілому впровадженні у сільський простір дедалі більше функцій несільськогосподарського призначення. Розбудова малого і середнього виробництв, їх модернізація, особливо заготівельно-переробного характеру, народних ремесел, послуг, інфраструктури тощо на сільських територіях сприятиме професійній активізації населення, яке з часом відходитиме від сільськогосподарського виробництва. Такі процеси пришвидшать структурні зміни у сільському середовищі, впливаючи тим самим на перехід аграрної сфери на вищий та якісніший щабель господарювання, що так важливо з погляду перспективи вступу України у СОТ та інтеграції до Євросоюзу.

Створення нових робочих місць на сільських територіях є основною умовою підвищення суспільно-виробничого потенціалу країни. При цьому проблеми села і сільського господарства мають розглядатися комплексно, оскільки існують залежності між модернізацією сільського господарства і багатофункціональним розвитком сільських територій. Створення можливостей та умов праці для тих, хто бажає відмовитись від ведення сільськогосподарської діяльності, але має наміри постійно проживати на селі, потрібно розглядати у національній стратегії окремо, а на вирішення таких завдань мають виділятися бюджетні кошти.

Є багато причин, які змушують селян займатися не тільки сільським господарством, а й іншою господарською діяльністю у менших масштабах. Однак найважливіша причина виходить з ринкових принципів конкуренції: щороку стає менше власників селянських і фермерських господарств та інших підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (див. таблицю), які утримуються виключно з доходу, одержаного від сільськогосподарської діяльності, тим більше зменшується кількість тих, хто одержує стабільні доходи.

Динаміка зменшення кількості сільськогосподарських товаровиробників як у цілому, так і за організаційно-правовими формами свідчить про пошуки виходу з кризи у сільському господарстві шляхом реорганізації на основі об'єднання та укрупнення виробництв.

Необхідно звернути увагу на те, що доходи від ведення особистого селянського господарства безпосередньо залежать від багатьох чинників: соціальних (кількість членів родини, наявність працездатних членів господарства, вік власників, соціальний стан, міра прояву господарської активності); економічних (напрямок виробничої діяльності, розмір землекористування, урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність худоби, наявність у господарстві власної техніки та необхідних засобів виробництва, можливість реалізації залишків виробленої продукції, розміщення господарства тощо); організаційних (об'єднання у кооперативи). Усі ці чинники можуть сприяти виробництву додаткової продукції та наданню послуг або, навпаки, спричиняти додаткові витрати при веденні господарства.

Усе вище сказана свідчить, що розв'язання проблеми сталого розвитку сільських територій – довгострокове завдання, досягнення якого може бути здійснено через розвиток нетрадиційних для сільської територій галузей економіки. Для цього необхідні значні

фінансові ресурси, організація яких вимагає економічних програм і проєктів, що будуть здатні створити необхідні фінансові потоки для забезпечення сталого соціально-економічно-екологічного розвитку сільських територій. Отже, повинні бути прийняті й реалізовані заганаціональні, регіональні та місцеві програми розвитку сільських територій, направлені на підвищення зайнятості і доходів сільського населення, розвиток місцевого самоврядування, стимулювання несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості у призмі збереження та охорони навколишнього природного середовища.

Література

1. *Абдулатипов Р.Г.* Россия на пороге XXI века. Состояние и перспективы федеративного устройства. – М.: Слав. Диалог. – 1996. – 253с.
2. *Губені Ю.* Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики // *Економіка України.* – Київ, 2006. - №1. – С.68-74.
3. *Лексин В.Н., Шведов А.Н.* Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. – М.: Эдиторнал УРРС, 2003. – 268с.
4. *Лісовий А.В.* Методичні підходи до оцінювання сільських територій України // *Економіка АКУ.* – Київ, 2006. – №8. – 123-130с.
5. *Лісовий А.В.* Сталій розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи. // *Економіка АКУ.* – Київ, 2007. – №4. – 140-145с.
6. *Прокопа І.* Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку // *Економіка України.* – Київ, 2007. - №2. – С.50-59.
7. *Щубравська О.В.* Сталій розвиток агро продовольчої системи України. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2002. – 204с.

Summary:

M. Smakula. THE PROGRESS OF RURAL TERRITORIES TRENDS ARE AT TERMS OF REALIZATION OF IDEA OF CONSTANCY.

The analysis of the modern state of agriculture economy is conducted in the article, modern economic social and ecological problems on a village. The ways of exit are set from a crisis by introduction of the newest forms of menage on a village in the conditions of steady development of territories.

Надійшла 12.05.2009р.